

försvann

På marken runt stammens fot satt fyra silverlejon med öppna käftar. Ovanför lejonerna hängde fyra grenar, omslingrade av armar i silver, också med gapande munnar. Längst upp i trädet fanns en mekanisk ängel med en lur i handen.

Från ängeln ledde ett rör ned genom trädet till ett dolt utrymme där något tjänstehjon fick ta plats inför banketterna. På signal från hovmästaren blåste tjänstehjonet i röret, vilket fick den mekaniska ängeln att lyfta luren till munnen och utstöta en trumpetsignal. Det i sin tur, upplyste serveringspersonalen om att det var dags att skrida till verket.

Dryck tömdes ned i kärll som via rör stod i förbindelse med trädet i bankettsalen. Snart började det forska fram ur lejonens käftar och ormarnas munnar: airag – mongolernas älskade jästa stonmjölk – airkh – jäst stonmjölk som hade destillerats till en klar spritdryck – mjöd, vin och kinesiskt risvin. Dryckerna samlades upp i silverskålar och bjöds till bankettgästerna. Det kunde gå åt så mycket som 105 vagnslaster dryck vid en enda bankett, noterat van Ruysbrueck imponerat.

Den tillfångatagna franska guldsmeden var långt ifrån den enda utlänningen i Karakorum. Där fanns ryssar, ungrare, armenier, georgier, kineser, tibetaner, arabar och perser. Karakorum var en kosmopolitisk stad där van Ruysbrueck bara väckte uppseende för att han, trogen sitt munkkall, försökte gå barfota även mitt i den smalkalla centralasiatiska vintern.

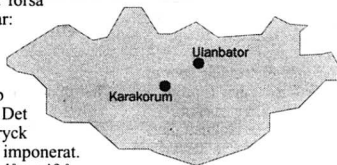
Kort glansperiod

Karakorums tid som imperiets huvudstad blev kort. År 1260 utsågs Djingis Kahns sonson Kublai till storkhan. Han lät anlägga en ny huvudstad, Dadu, som inte ens låg i Mongoliet utan i Kina, på den plats där Peking nu ligger. Men Karakorum fortsatte att associeras så till den grad med det mongoliska imperiet, att när kineserna lyckades störta mongolerna år 1368, och åter bli herar i eget hus, lade de sig vinn om att förvandla Karakorum till ruiner.

Ett par årtionden efter det mongoliska imperiets sammanbrott jämnades Karakorum med marken av en kinesisk här. Sedimenten vittnar om hur det gick till. Bland skärvorna av keramik och tegel finns mängder av små fragment av förkolnat trä, vilket arkeologerna har tagit som bevis för att kineserna brände staden.

Några försök att bygga upp Karakorum gjordes aldrig, vilket förmodligen har med mongolernas nomadkultur att göra. I stället fullbordades skövningen av staden när Mongoliets första buddistkloster Erdenzu började byggas i slutet av 1500-talet. Ruinerna av Karakorum fick tjäna som råvara för bygget och stäppgräset utplånade spåren av vad som under några årtionden på 1200-talet var världens politiska huvudstad.

AXEL ODELBORG

Trött blir eggen på en lie

Far och son Huldén har med sin lekfulla översättning gjutit nytt liv i ett av romantikens mästerverk, Kalevala. Olav Wiström rekommenderar köp.

En enda rad folkpoesi är bättre än hela Shakespeare, sa Leo Tolstoj i *Vad är konsten?* Han vrakar resolut nästan all litteratur inklusive sin egen. Befängd, detta med Shakespeare, med tanke på all den folkligt förankrade friskhet man finner hos honom.

Men det är Johann Gottfried Herder (1744–1803) som är det stora namnet när det gäller folkpoesi och idén att känslan endast kan uttryckas i bildspråk och symboler. Det är graden av ursprunglighet som avgör litteraturens värde sa Herder. Endast forntidens naiva diktning och folkdiktningen är äkta och *ren* poesi. Vidare betonade Herder mytologins samband med poesin, vilket gav upphov till föreställningen om att poesin är religionens språk framför andra. Mytologin uppfattade han som spontana uttryck för folksjälen.

Från folkmun till skrift. Elias Lönnrot inventerade folkets dikter och sammanställde dem så småningom i eposet Kalevala.

nationalepos

Kalevala
Öv: Lars och Mats Huldén
Atlantis, 1999

Herders för romantiken så betydelsefulla tankar kan i mycket appliceras på Finlands nationalepos Kalevala som nu föreligger i svensk nytolkning av poeten och nordistprofessorn Lars Huldén och hans son Mats. De två har översatt varannan av eposets sammanlagt 50 sånger.

Far och son Huldén lyckas med en så svår sak som att vara trogna Elias Lönnrots definitiva version från 1849 och samtidigt slå upp porten mot 2000-talet. Björn Collinders svenska översättning från 1948 kallades då märgfull. Nu är den mossbelupen. Paret Huldéns språkliga schwing ger en befriande vardaglighet, men det betyder inte att de ägnar sig åt lättköpt och publikfriande profanering av Kalevalas älderdomliga karaktär. Tvärtom behåller de versmättet runometer: fyrtaktiga trokéer, stikisk vers (utan strofindelning), inga slutrim men allitterationer. Så här låter det när hjälten Väinämöinen är trött på att sjunga:

Hästen pustar ut han också
efter att ha sprungit Jänge,
trött blir eggen på en lie
som en tid har gått i gräset.

Att jämföras med Collinder:

Hästen vill ju också vila
då den har fått lunka länge;
även lien lär förslösas
innan slättern är till ända.

Den förra versionen vittnar om språklig fantasi, den senare inte.

Runometern upprepar gärna samma sak både två och tre gånger. I Kalevala blir detta emellertid inte tråkigt. Särskilt inte när paret Huldén varierar ett högstämmt innehåll med välkomna stilbrott:

Nu blev listige fluren
Lemminkäinen rent förbannad.

Låt oss då kortfattat se vad eposet handlar om och hur det kom till. Provsialläkaren Elias Lönnrot (1802–1884) började i patriotisk anda inventera den till omfånget väldiga diktning som levde på allmogens läppar. Han företog sammanlagt fyra längre runosamlarresor, även till Fjärrkarelen och Ingermanland. De första samlingarna utgav han under namnet Kantele. När hela det disparata materialet började torna upp sig bestämde han sig för att rekonstruera det till ett sammanhängande epos. Han valde ut de varianter som han tyckte bäst passade in i den helhet som fanns i hans tankar. De olika fragmenten blev till allt större enheter som grupperades kring stoffets mytiska huvudgestalter. Till dem hör *den gamle vise Väinämöinen, den evige hamraren (smeden) Ilmarinen och den kvinnoglade vildhjären Lemminkäinen*, medelpunkten för många upptåg. För att täcka skarvarna i eposet måste Lönnrot dikta till ett stort antal rader. Det var alltså han som bestämde sångernas ordning, intrigen i eposet och personernas utformning. Och hans mål var inte vetenskapliga utan litterära.

Förkristet stoff

Mycket av sagostoffet är förkristet. Kalevalasångerna kan grupperas i myt-, schaman-, äventyrs- och fantasirunor. Myrunorna berättar om världens skapelse och kulturens uppkomst. I schamanrunorna talas det om mäktiga sångare och helbrägdagörare och om hur schamanen söker kunskaper i dödens rike. Äventyrsrunorna berättar om friar- och rövarfärder och flykt till länder bortom havet. Motivet i sago- eller fantasirunorna kan vara ett märkligt djur, en havsjungfru eller en liten pojke som man förgäves försöker döda.

Kalevala är en av den europeiska romantikens grannast skimmerande pärlor. De lyriska stämningarna, den fina naturförståelsen, den vemodiga medkänslan med allt levande har far och son Huldén gett en nytolkning som måste kallas en litterär bragd.

OLAV WISTRÖM